

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

ЧИ ІСНУЄ ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО ЯК НАУКА?

Бедрій М. М.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Масив наукових праць на тему звичаєвого права в українській і світовій літературі аж ніяк не свідчить, що ця проблематика є вичерпаною та не потребує подальших досліджень. Більше того, значна кількість праць вказує на іншу проблему – складність предмету дослідження. Актуальність наукового пізнання звичаєвого права полягає не стільки в потребі прямого вирішення поточних проблем юридичної практики (хоча це не виключено), скільки криється у переосмисленні самого феномену права, його суті та походження. Оскільки право творилося спершу у формі правових звичаїв, вивчення звичаєвого права дозволяє виявити морфологію правової матерії до моменту перейняття правотворчих функцій державою та її органами.

Звичаєве право становить об'єкт вивчення юриспруденції та інших наук – історії, етнології, соціології, філософії тощо. Серед юридичних наук цей об'єкт має виняткове значення для історико-правових досліджень, адже розвиток українського права від найдавніших часів і аж до XVIII ст. є передусім історією звичаєвого права. Оскільки об'єктивність існування звичаєвого права в історії та сучасності не викликає обґрунтованих сумнівів, його придатність для наукового пізнання теж, як правило, не оспорожують. Натомість проблемним видається дещо інше питання – *чи можна вважати звичаєве право самостійною наукою?*

Як відомо, наука є сферою людської діяльності, яка полягає у виробленні та систематизації об'єктивних знань про дійсність. Вона також є формою суспільної свідомості, складовою частиною духовної культури суспільства [1, с. 72]. У літературі наводиться широкий каталог різноманітних ознак, які притаманні науці. Серед ознак науки автори зазначають такі: безпосередньою метою науки є опис, пояснення, передбачення процесів і явищ дійсності, які складають предмет її вивчення, тобто теоретичне відображення дійсності; прагнення отримати нове, істинне знання; наукове знання має системний характер; об'єкти науки неможливо звести до реальних об'єктів, вони мають ідеальний характер; наука має власну мову і засоби пізнання, тому наукова діяльність передбачає спеціальну підготовку суб'єкта, що пізнає [2].

В. Горохов перерахує такі характерні риси (ознаки) науки: наявність об'єкту, предмету, методів і понятійно-категоріального апарату; системність і раціональний характер знань; об'єктивний і всезагальний характер знань; індивідуальний і колективний характер наукового пошуку; історичний характер наукових знань; евристичність (інноваційність) знань; спадкоємність знань; відносність досягнутих знань і безкінечність процесу пізнання; самоцінність знань; етичний (гуманістичний) характер знань. Також він зазначає, що таких ознак можна виявити значно більше, проте ці вважає основними [3, с. 223-224].

Основними структурними компонентами науки як системи знань є наступні: теорія (систематизує емпіричний матеріал, дає його опис та пояснення, здійснює передбачення нових ефектів та можливих процесів, виявляє перспективи їх практичного використання); науково-дослідна програма (орієнтує науковий пошук, процес висунення гіпотез, залучення традицій та нових підходів); проект (поєднує теорію та практику функціонування ідей з алгоритмами їхньої об'єктивації та технологіями застосування). Розвиток науки визначається методами (шляхи дослідження, способи формування та усвідомлення), знаннями та відкриттями (форма приросту знання), а також технологіями (способи використання знань) [4, с. 411]. Методологія наукового пізнання звичаєвого права висвітлена в окремій статті, в якій розкрито принципи, концептуальні підходи, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, прийоми та засоби дослідження правових звичаїв [5].

Із вказаного випливає, що *звичаєве право є наукою*, оскільки у нього присутні згадані ознаки, елементи та параметри. Науковий статус звичаєвого права можна охарактеризувати як міждисциплінарний. У ньому на основі юридичних знань, які є базовими, формуються знання на стику з іншими науковими напрямками – історією, філософією, етнологією, соціологією, антропологією, філологією, економікою та ін. Як відомо, юриспруденція або юридична наука є системою раціоналізованих соціально значимих знань про закономірності права та держави (право-державні закономірності) [6, с. 206]. Звичаєве право перебуває у функціональному взаємозв'язку з усіма ланками юридичної науки – теорією, соціологією та філософією права, історією держави і права, науками про конкретні галузі права (конституційне, цивільне, трудове, кримінальне право та ін.).

За переконанням Г. Вудмена, дослідження, присвячені звичаєвому праву, можна поділити на чотири категорії: 1) дослідження звичаєвого права етнічних груп у країнах, яких населяють лише такі групи (прикладом є дослідження звичаєвого права в країнах Субсахарської Африки й Індонезії); 2) дослідження звичаєвого права етнічних груп в

країнах, у яких більшість населення не належить до таких груп (звичаєве право австралійських аборигенів, маорі в Новій Зеландії тощо); 3) дослідження звичаєвого права позаетнічних суспільних груп (наприклад, регіональних, професійних, спортивних та ін.); 4) дослідження релігійного права, яке не належить до звичаєвого права, проте є важливим елементом правового плюралізму [7, s. 375].

Важлива подія у становленні науки звичаєвого права у світі відбулася в 1978 р., коли Міжнародна спілка антропології та етнології за ініціативою голландського професора Г. Фон ден Стіховена створила Комісію звичаєвого права і правового плюралізму [8, с. 5]. Хоча в 2009 р. вона змінила назву на Комісію правового плюралізму, організація функціонує і по сьогодні, налічуючи близько 400 юристів, антропологів та інших дослідників з усього світу. За час своєї діяльності Комісія провела чимало наукових заходів (конгресів, конференцій, симпозіумів тощо) та опублікувала багато праць. У сучасності її науковий журнал має назву «Правовий плюралізм та критичний соціальний аналіз» (в оригіналі – «Legal Pluralism and Critical Social Analysis») [9].

З перспективи української юриспруденції у звичаєво-правовій науці можна виокремити такі три основні напрями досліджень:

- *теоретично-соціологічний*. У цьому напрямі вивчаються поняття, форми і зміст правового звичаю, звичаєвого права та інших суміжних явищ, їхні функції, завдання, види тощо. Згаданий напрям характеризується тісним зв'язком не тільки з теорією та соціологією права, але і з філософією права та іншими науками фундаментального спрямування;

- *історично-антропологічний*. Цей напрям розкриває давні корені звичаєвого права, архаїчне право додержавного суспільства, розвиток правових звичаїв на різних етапах історії від найдавніших часів до сьогодення, вплив звичаєвого права на формування основних правових інститутів, визначних кодифікацій і правових пам'яток, еволюцію уявлень про нього в історії правової думки тощо;

- *сучасно-компаративний*. Згаданий напрям висвітлює чинність і сфери застосування правового звичаю в Україні, інших державах сучасного світу, міжнародних відносинах тощо. Важливим у ньому є порівняльний аспект, який дозволяє побачити, що різні держави сьогодення по-різному відносяться до звичаєвого права – створюють умови для його збереження та розвитку чи поборюють публічно-владними ресурсами.

Таким чином, можна відповісти позитивно на питання, поставлене у назві доповіді – так, звичаєве право як наука існує. У нього присутні необхідні ознаки науки, у тому числі самостійні методологія та понятійно-категоріальний апарат тощо. Звичаєве право є міждисциплінарною галуззю знань, що тяжіє до юриспруденції, проте на перехресті з

історією, антропологією, етнографією, соціологією, філософією, філологією та ін. Фундамент цієї науки вибудовувався століттями у працях вчених різних країн. Значний внесок у його формування зробили й українські дослідники та наукові організації. Як радянська доба в Україні, так і період домінування юридичного позитивізму у світі дещо сповільнили темпи зростання звичаєвого права як науки. Однак на зламі ХХ-ХХІ ст. динаміка розвитку науки звичаєвого права почала поступово відновлюватися і на сучасному етапі її розвиток продовжується.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шемшученко Ю. С. Наука. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 4: Н-П. Київ: Укр. Енцикл., 2002. С. 72-73.
2. Герасимчук А. А., Палеха Ю. І., Шиян О. М. Соціологія: навчальний посібник. Київ, 2004. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-11137.html>
3. Горохов В. Ф. Основы культурологии. Москва: МИФИ, 2015. 472 с.
4. Кримський С. Наука. *Філософський енциклопедичний словник* / ред. кол. В. І. Шинкарук (гол.) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 410-411.
5. Бедрій М. Методологічний інструментарій наукового пізнання українського звичаєвого права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Вип. 69. Львів, 2019. С. 12–22.
6. Рабінович П. М. Основы загальної теорії права та держави. Львів: Край, 2008. 224 с.
7. Kojder A. Prawo zwyczajowe. *Socjologia prawa: główne problemy i postacie* / red. A. Kojder, Z. Cywiński. Warszawa: WUW, 2014. S. 373-376.
8. Правовий звичай як джерело українського права ІХ–ХІХ ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук. думка, 2006. 280 с.
9. History of the journal. URL: <https://commission-on-legal-pluralism.com/journal>.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕВТАНАЗІЇ

Видюк М. В.